

Doc. dr. sc. Rajko Odoša, docent Pravnog fakulteta u Osijeku

Pregledni znanstveni rad
UDK 330.59

"NOVA NEJEDNAKOST" - IZVORI I ŠTETNE POSLJEDICE RASTUĆE IMOVINSKE I DOHODOVNE NEJEDNAKOSTI

Sažetak: U radu se istražuju ideološko-politički i ekonomski izvori tridesetogodišnjeg trenda produbljivanja nejednakosti u distribuciji bogatstva i dohotka u društvima najrazvijenijih zemalja zapadnog kruga. Premda je u temeljima svih razvijenih društava ugrađena ekonomska nejednakost, do kasnih 1970-ih godina zapadna su društva gotovo cijelo jedno stoljeće svjesno odbacivale i uspješno smanjivale krajnje imovinske i dohodovne nejednakosti. Pobjedom i širenjem neoliberalne razvojne paradigme od ranih 1980-ih godina udjeli najbogatijih u dohotku i vlasništvu ponovno počinju rasti, a prihodi srednjeg i siromašnijih slojeva stagniraju ili opadaju. U velikom broju zemalja imućniji danas gotovo u cijelosti prisvajaju ekonomske i druge koristi od gospodarskog napretka, dok na životni standard većine pripadnika društva ekonomski rast nema pozitivan utjecaj ili je on minimalan. Rastuća i neumjerena ekonomska nejednakost dovodi do sve većih i opasnih razlika i u pogledu obrazovanja, zdravlja, socijalne uključenosti i životnih izgleda. Aktualni trend rapidnog poboljšanja statusa bogate manjine na račun sve siromašnije većine imenovan je izrazom "nova nejednakost", iako se suštinski radi o povratu na oštru klasnu podijeljenost društva karakterističnu za 19. stoljeće. Kao i tada, društva se danas ponovno socijalno polariziraju i unutar sebe antagoniziraju. Na pobjedničkoj strani mali postotak bogate populacije nastoji svoju poziciju perpetuirati i stoga koriste svoju moć kako bi svojim interesima podredili sve društvene dimenzije, misaone tokove i pravce razvoja. Zaključak je ovog rada kako prvenstveno svjetonazorskim i političkim promjenama izazvano širenje dohodovnog, imovinskog i socijalnog jaza uništava društvenu koheziju i demokraciju, povećava socijalne nesigurnosti i rađa društvene devijacije, ali dovodi i do financijsko-ekonomskih kriza i ekonomske neefikasnosti. Upravo zbog razaranja ekonomske baze nereguliranog slobodnotržišnog kapitalizma ekonomske nejednakosti i drugi problemi u svezi raspodjele postaju najvažnija politička pitanja u desetljećima koja nadolaze.

Ključne riječi: rastuća nejednakost, neoliberalizam, polarizirano društvo, socijalne devijacije, ekonomske krize

1. UVODNE NAPOMENE I RAZMATRANJA

U ovom će radu biti riječi o suvremenom fenomenu "novih nejednakosti" karakterističnom za brojne razvijene zapadne zemlje, zatim o tridesetogodišnjem trendu povećanja dohodovnih nejednakosti i dosegnutim neumjerenim rasponima nejednakosti između imućnijih i siromašnijih, uzrocima sve veće koncentracije dohotka i bogatstva u rukama sićušne manjine, te o štetnim društvenim, političkim i ekonomskim posljedicama sve zaoštrenijih i produbljenijih razlika između dohodaka gornjih i donjih društvenih slojeva. Istražuje se zbog čega se usprkos visokim civilizacijskim i socijalnim dosezima društva blagostanja, kontinuiranom tehničkom progresu, porastu produktivnosti rada i povećanju nacionalnog bogatstva u najrazvijenijim zemljama danas svejedno događa širenje socijalnog jaza između bogatijih i siromašnijih i relativno osiromašenje sve većeg dijela stanovništva, uključujući i sve slabiji srednji sloj.

U skladu s predmetom istraživanja postavljene su i osnovne hipoteze rada. Prva od njih uzrokuje nastanka i širenja "novih nejednakosti" prvenstveno, iako ne isključivo, pronalazi u ideološko-političkim promjenama i neoliberalnim preobrazbama zapadnih društava u posljednjih tridesetak godina. Ovim su se prevratom, u čije su temelje ugrađena protuegalitarna shvaćanja i vrednote, izmijenili odnosi u raspodjeli novostvorene vrijednosti u korist vlasničko-menadžerske elite, a na štetu rada i zaposlenih. Dakle, izvori ponovnog rasta udjela najbogatijih u dohotku i vlasništvu nisu prevladavajuće povezani s ekonomskim restrukturiranjem i globalizacijom, već sa odustankom kapitala od načela relativno ujednačene raspodjele. Druga teza koju se želi razmotriti odnosi se na povezanost nejednakosti u raspodjeli s drugim društvenim nejednakostima, odnosno sa socijalnim, političkim i ekonomskim štetama koje iz njih proizlaze. Činjenica je da je do najvećih nejednakosti u raspodjeli došlo u zemljama koje su najkruće sprovele neoliberalne reforme, ali i bile ishodištem još uvijek neprevladane i veoma opasne svjetske ekonomske i društvene krize.

Na kraju rada ove će se teze potvrditi ili odbaciti zavisno od zaključnih rezultata istraživanja tijekom kojeg su korištene metode dedukcije i indukcije, statistička metoda, metoda komparativne analize, kao i metode sociološke, ekonomske i politekonomske analize.

Rad je podijeljen na pet cjelina. Nakon uvodnih napomena i razmatranja u kojima se prezentiraju naznake predmeta istraživanja, teze, metode, cilj i svrha istraživanja, u drugom se dijelu rada se definira relativno siromaštvo i njegova povezanost s nejednakostima u raspodjeli, utvrđuju i ukratko obrazlažu dominantni trendovi u raspodjeli od 19. stoljeća do danas, te se uz pomoć statističkih podataka ilustrira raspone sadašnjih imovinsko-dohodovnih nejednakosti u razvijenim zemljama. Treći dio rada posvećen je sažetom prikazu određenog broja konceptualnih i teorijskih objašnjenja ekonomskih i neekonomskih izvora rastućih dohodovnih nejednakosti u najrazvijenijim zemljama. Četvrti dio rada odnosi se na lociranje, opis i objašnjenje najpogubnijih socijalnih, političkih i ekonomskih šteta uzrokovanih rastućim i već neumjerenim razlikama između malog broja sve bogatijih i relativno osiromašene ogromne većine. U zaključnim razmatranjima se u skraćenom obliku ponovno iznose argumenti koji idu u prilog potvrđivanja postavljenih teza, kao i zaključak da će u desetljećima koja dolaze eventualno prolongirane i nesmanjene dohodovne nejednakosti kod najrazvijenijih dovesti do produbljanja ekonomske i društvene krize, ali i do njezinog pogubnog prelijevanja na ostale dijelove međusobno sve povezanijeg svijeta.

Cilj ovog rada je pokazati zašto i kako su se u pozadini neoliberalnih društvenih reformi, načelno posvećenih porastu općeg blagostanja, dogodile promjene odnosa u društvenoj raspodjeli

koje sa aspekata ekonomske efikasnosti i društvene pravednosti ne samo da nisu bile potrebne, već su se pokazale i kao destruktivne po sam kapitalizam i kapitalističko društvo.

Svrha rada sastoji se u obrazlaganju i obrani ekonomske i društvene racionalnosti tržišnih i posttržišnih mjera koje sprječavaju nastanak neumjerenih nejednakosti, odnosno smanjuju njihove raspone.

2. DEFINICIJA, POVIJESNI TRENDovi I RASPONI IMOVINSKO-DOHODOVNIH NEJEDNAKOSTI

Koncept nejednakosti u raspodjeli bogatstva i dohotka siromaštvo definira kao nemogućnost zadovoljenja potreba ili sudjelovanja u društvenim aktivnostima koje u određenom društvu (u nacionalnom, državnom kontekstu) i vremenu čine sastavni dio pristojnog, prihvatljivog i odobranog životnog standarda¹. Prema ovoj definiciji netko je siromašan ukoliko ima manje od drugih, iako mu pri tome ne moraju nedostajati sredstva za zadovoljenje osnovnih potreba. Stoga je on relativno siromašan, te zbog toga kod mjerenja opsega ove vrste siromaštva uvijek treba biti oprezan kako se ono ne bi poistovjetilo s apsolutnim siromaštvom, stanjem u kojem se objektivno utvrđene osnovne potrebe pojedinca ili obitelji ne mogu niti minimalno zadovoljiti². Kolikog je opsega nečije relativno siromaštvo određuje se kroz odnos njegovog dohotka i indikatora kao što su nacionalni dohodak *per capita*, prosjek ili medijan dohotka pojedinca/kućanstava. Uobičajeno se smatra da su relativno siromašni oni kojima je dohodak ispod 50 (ponekad se uzima 60) posto prosječnog dohotka ili medijana u nekom društvu.³ Premda je u odnosu na druge načine definiranja i utvrđivanja društvene rasprostranjenosti siromaštva koncept relativnog siromaštva apstraktniji, njegova je prednost u tome što može poslužiti praćenju i mjerenju socijalnog raslojavanja i polarizacije (dualizacije) društva, posebice unutar razvijenih industrijskih zemalja⁴. Koncept relativnog siromaštva ne mora biti usmjeren samo na utvrđivanje nejednakosti između pojedinaca, kućanstava ili socijalnih slojeva već i na razlike u stupnju zadovoljavanja osnovnog životnog standarda u različitim geografskim regijama, gradovima i drugim naseljima⁵.

Što su u nekom društvu veće nejednakosti u raspodjeli dohotka veće je i relativno siromaštvo ili, kako ga se još naziva, "siromaštvo uslijed nejednakosti". Ekonomska nejednakost koja se posljednjih tridesetak godina više ili manje izraženo širi zapadnim razvijenim zemljama posljedica je situacije u kojoj mali dio populacije prisvaja najviše ili cijelu korist od ekonomskog na-

1 Sravni Haralambos, M i Holborn, M., *Siromaštvo i socijalna isključenost*, u *Sociologija, teme i perspektive*, Golden Marketing, Zagreb, 2002., str. 291; Šućur, Z., *Siromaštvo – Teorije, koncepti i pokazatelji*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 78

2 To znači da se uz rast dohodovne nejednakosti istovremeno može povećavati i broj apsolutno siromašnih. Službeno je utvrđeno da je 1979. godine 24 milijuna Amerikanaca živjelo u siromaštvu. Taj se broj do 1988. godine povećao na 32 milijuna, da bi ovih godina dosegao 43,6 milijuna ljudi. Sravni Engdahl, F.W., *Bogovi novca – Wall Street i propast američkog stoljeća*, Detecta, Zagreb, 2010., str. 465

3 Sravni Šućur, Z., *Siromaštvo – Teorije, koncepti i pokazatelji*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 104

4 Stropnik, Nada, *Linija siromaštva – osnovni koncepti*, Revija za socijalnu politiku, Vol. 1., br. 1, 1994., str. 28

5 Stupanj raširenosti nejednakosti u nekoj zemlji najčešće se mjeri preko *Ginijeva koeficijenta*. On može imati vrijednosti od 0 do 1, a što je brojka manja znači da je u društvu raspodjela dohodaka ujednačenija. U slučaju tek teorijske mogućnosti da je koeficijent 1 u društvu bi cjelokupni dohodak pripadao jednoj osobi ili obitelji, dok bi koeficijent 0 sugerirao da u nekom društvu postoji apsolutna ili savršena jednakost u raspodjeli (20 posto stanovništva prisvaja 20 posto ukupnoga nacionalnog dohotka, 50 posto prisvaja 50 posto, itd.). Danas Sjedinjene Države kao potpuno razvijeno gospodarstvo imaju Ginijev koeficijent gotovo identičan kineskom.

pretka, dok istodobno najveći dio populacije ima male ili nikakve koristi⁶. "Nova nejednakost" je izraz skovan kako bi se označilo upravo ovo razdoblje kontinuirane redistribucije nacionalnih bogatstava i dohodaka prema vrhu socijalne piramide a na štetu ogromne većine običnih građana. Danas je u zapadnim zemljama najveći dio bogatstva, definiranog kao skup materijalnih dobara, financijske imovine i prava što ih posjeduju pojedinci ili obitelji, sada koncentriran kod veoma malog postotka populacije. Naravno, stupanj koncentracije bogatstva pokazuje značajne razlike od zemlje do zemlje. U istim je zemljama dohodak, pod kojim se podrazumijevaju svi prihodi od imovine (kamate, dividende, rente) ili rada, te socijalni transferi poput socijalne pomoći ili naknade za nezaposlenost, nešto manje nejednako distribuiran od bogatstva. Što se tiče uzajamnog odnosa neegalitarne raspodjele dohodaka i bogatstva, utvrđeno je da porast dohodovne nejednakosti utječe na povećanje razlika u veličini bogatstva.

Najveće nejednakosti u raspodjeli bogatstva među svim industrijski razvijenim zemljama danas postoje u Sjedinjenim Državama. U njima je trend povećanja nejednake distribucije bogatstva započeo ranih 1980-ih godina, a slična kretanja zabilježena su i u većini drugih razvijenih zemalja⁷. Velika Britanija također sada ima veće razlike u bogatstvu i dohotku, ali i u zdravlju, obrazovanju i životnim izgledima nego ikada nakon 1920-ih godina. Od 1973. godine nejednakost u neto zaradama porasla je u Velikoj Britaniji više nego igdje drugdje osim u SAD-u⁸. U Sjedinjenim Državama je 1980-ih godina 37,4 posto ostvarenog dohotka prisvojeno od strane bogatih, a samo 23,7 posto je otišlo dijelu stanovništva koje pripada u 80 posto najsiromašnijih. Slično se dogodilo i u razdoblju 1988.-2008. kada je pet posto najbogatijih prisvojilo 38 posto dohodaka i 50 posto novostvorenog imetka⁹. Između 2000. i 2007. godine jedan posto "super bogatih" Amerikanaca uspio je prisvojiti preko 20 posto ukupnog dohotka u zemlji, a tih istih jedan posto je 1948. godine primio znatno manjih 7 posto nacionalnog dohotka¹⁰. Među deset posto danas najbogatijih ugurali su se i *top-level* menadžeri čije su plaće od 1978. godine plaće narasle fantastičnih ne-

6 Svrani kao pod 3, str. 67. Uzmemo li u primjer Sjedinjene Države podaci pokazuju kako su one mnogo produktivnije i stoga bogatije nego prije tridesetak godina. Vrijednost proizvoda koji prosječni američki radnik proizvede u sat vremena (i s uračunatom inflacijom) povećao se za gotovo 50 posto od 1973. godine. Ali, rastuća koncentracija dohotka u rukama malobrojne manjine (udjel dohotka nekoliko gornjih postotaka stanovništva ili kućanstava u ukupnom nacionalnom dohotku) je dosegla toliku razinu da je dobro pitanje je li se prosječni Amerikanac (cca 90 posto stanovništva) imalo okoristio od višedesetljetnog tehnološkog napretka i rasta produktivnosti. Svrani Krugman, P., *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb, 2010., str. 119

7 "Tako je, na primjer u SAD-u 1962. godine 0,5 posto stanovništva kontroliralo 25,4 posto nacionalnog bogatstva, a 90 posto najsiromašnijih 34 posto ukupnog bogatstva. U 1983. godini 0,5 posto najbogatijih posjedovalo je 35,1 posto, a 90 posto najsiromašnijih 28 posto nacionalnog bogatstva." Tijekom 1980-ih došlo je do daljeg produblivanja nejednakosti u bogatstvu. "Tako je između 1983. i 1989. godine 20 posto najbogatijih Amerikanaca dobilo 99 posto ukupnog tzv. tržišnog bogatstva ostvarenog u tom razdoblju, a 80 posto najsiromašnijih samo 1 posto. Prema preliminarnim procjenama nekih autora, u razdoblju između 1989. i 1992. godine čak je 68 posto stvorenog bogatstva završilo u rukama 1 posto najbogatijih." Svrani kao pod 3, str. 68

8 Svrani Judt, T., *Zlo putuje svijetom: Rasparava o našim sadašnjim nelagodama*, Algoritam, Zagreb, 2011., str. 21. Trenutno je više siromašne djece u Velikoj Britaniji nego igdje dalje u Europskoj Uniji.

9 Svrani Bulard, M., *Socijalna prava ili (malo) veće plaće*, Le Monde diplomatique, hrvatsko izdanje, br. 6/2008.

10 Emmanuel Saez za *Sveučilišta Kalifornije u Berkeleyu* i Thomas Piketty s *Paris School of Economics* prikupili su i proučili podatke američke savezne porezne službe za 2005. godinu. U toj je godini ukupan iznos isplaćen na ime plaća i drugih gotovinskih prihoda bio 9 posto viša negoli prethodne godine. No, "godišnje bruto zarade 90 posto zaposlenih – svih koji su bili 'ispod' najbolje plaćenih 10 posto – za 0,6 posto niže su negoli prethodne godine, odnosno bile su manje za nekih 172 dolara. Rast zarade osjetili su tek oni koji najviše zarađuju, vrhunski 1 posto koji zarađuje više od 348 tisuća dolara godišnje. Njihova je godišnja bruto zarada 2005. u prosjeku iznosila 1,1 milijun dolara, što je rast za 139 tisuća dolara, odnosno oko 14 posto. Najbolje plaćenih 10 posto Amerikanaca – svi koji zarađuju više od 100 tisuća dolara godišnje – također je doživjela pristojan rast prihoda, najviši od 1928. Njima je 2005. bilo isplaćeno 48,5 posto ukupno zaradenog novca koji je bio prijavljen poreznim vlastima. Još uža skupina najbogatijih – njih 300 tisuća na samom vrhu – zaradila je 2005. gotovo jednako kao 150 milijuna njihovih sugrađana, onih koji po primanjima gravitiraju prema dnu ljestvice." Svrani Klima, B., *Kip slobode i bogatstva*, Banka, br. 10/2010., str. 46-47

vjerojatnih 725 posto. Daleke 1968. godine izvršni direktor General Motorsa imao je u plaći i drugim primanjima, oko 66 puta veći iznos od prosječnog radnika korporacije. Njegov današnji izvršni parnjak u Valmartu zarađuje 900 puta više od prosječnog zaposlenika¹¹.

S donje strane strane, od 1980-ih pa sve do krizne 2008. godine nadnice većine zaposlenih su stagnirale ili padale, a blizu samog kraja ovog razdoblja minimalna nadnica radnika je iznosila otužnih 5,15 dolara u usporedbi s davnom 1966. godinom kada je najniža nadnica vrijedila današnjih 8 dolara¹². Te je davne godine prosječni tridesetogodišnji Amerikanac zarađivao otprilike isto koliko i danas, dok su na početku 1970-ih godina muškarci zarađivali čak oko 14 posto više nego danas¹³. Za većinu radnika iz devedeset postotne većine u donjem dijelu društvene ljestvice je prosječni godišnji prihod od 33.000 dolara iz 1973. godine pao do 2005. godine na prosječnih 29.000 dolara¹⁴. Izostanak rasta plaća dogodio se usprkos američkom gospodarskom rastu koji je od 1990. do 2008. godine prosječno iznosio gotovo 4 posto godišnje. Prosječna plaća u američkoj privredi je između 2000. i 2007. godine tek neznatno povećavana za 0,1 posto po godini. Komentirajući podatak da je između 1973. i 1993. godine dohodak donjih 60 posto Amerikanaca pao za 3,2 posto, s 34,9 na 31,7 posto, John Gray upozorava da iako tri i nešto posto nacionalnog dohotka izgleda kao mala brojka, ona to nije jer se iza nje krije iznos od oko 200 milijardi dolara "koje su nekad odlazile najsiromašnijim trima petinama stanovništva, a sada odlaze najbogatijoj petini."¹⁵

Prema rezultatima najnovijeg istraživanja Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) u svim vodećim ekonomijama svijeta nejednakost u raspodjeli dohodaka i nadalje raste a jaz između bogatih i siromašnijih postaje sve veći¹⁶. Nejednakost je od 1980. do financijske krize 2008. godine narasla u 17 zemalja. Najveće razlike između bogatih i siromašnih prisutne su, očekivano, u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji, a pridružili su im se Meksiko i Izrael. Najmanje su razlike u Danskoj, Norveškoj i Češkoj, premda je i njih zahvatio trend rasta nejednakosti. No, zbog ranije izrazito niske nejednakosti rast dohodovnih razlika još nije znatnije pogoršao ujednačenost u ovim zemljama. Jedino u Turskoj, Grčkoj, Francuskoj, Mađarskoj i Belgiji nije zabilježeno povećanje dohodovnih razlika. Usprkos tome što je dakle trend rasta nejednakosti

11 Bogatstvo obitelji osnivača Valmarta 2005. godine procijenjeno je na 90 milijardi dolara, istu sumu koju ukupno ima najnižih 40 postotaka američkog stanovništva ili 120 milijuna ljudi. (Svrani kao pod 8, str. 21.) Predsjednik i glavni izvršni direktor *Exxon Mobil Corporationa* je prema podacima Američkog povjerenstva za vrijednosnice i burzu 2007. godine dobio čisti paket dohotka koji je uključivao plaću u visini 1,75 milijuna dolara, 3,36 milijuna bonusa, 16,1 milijun dolara nagrade i prava na povlaštenu kupovinu vrijednosnica tvrtke, 430.000 dolara u ostalim oblicima naknada (među njima je 229.331 dolar za osobnu policu osiguranja, te 41.122 dolara za korištenje tvrtkinim zrakoplovom). Svrani Hedges, C., *Carstvo opsjena: Kraj pismenosti i trijumf spektakla*, Algoritam, Zagreb, 2011., str. 194-195

12 Svrani Svrani Krugman, P., *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb, 2010., str. 83, 121-122

13 Ibid. Krugman smatra da je ovaj statistički podatak u stvarnosti nepovoljniji. Naime, današnja je radna snaga starija i ima više radnog iskustva nego radna snaga 1973. – a radnici s više radnog iskustva trebali bi, ako su ostale varijable jednake, biti bolje plaćeni. Ukoliko se pogleda zarada muškaraca u dobi između 35. i 44. godine – muškaraca koji bi generaciju unatrag često uzdržavali i supruge-kućanice – otkrit će se da su plaće, s uračunatom inflacijom, 1973. bile 12 posto više nego danas.

14 Svrani Hedges, C., *Carstvo opsjena: Kraj pismenosti i trijumf spektakla*, Algoritam, Zagreb, 2011., str. 194.

15 Svrani Hodgson, G., *The World Turned Right Side Up: A History of the Conservative Ascendancy in America*, Boston-New York, Houghton Mifflin, 1996., str. 302. Izvor u Gray, J., *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*, Masmedia, Zagreb, 2002., str. 131.

16 Svrani Glodić, P., *Sve veći jaz između siromašnih i bogatih*, Privrednik, br. 45/2012. U Njemačkoj se situacija razvija donekle slično onoj u anglosaksonskim zemljama. U istom razdoblju od pet godina između 2003. i 2008. g. 22 posto zaposlenih u Njemačkoj palo je siromaštvo, dok je prosječna plaća članova uprave 30 kompanija kotiranih na Daxu povećana za 62 posto. Zaposlenici u ovim tvrtkama dobili prosječno 2,8 posto veće plaće. Svrani Rimbart, P., *Globalni kapitalizam – vladajuće klase i kriza*, Le Monde diplomatique, hrvatsko izdanje, br. 8/2008.

donekle zajednički većini europskih razvijenih zemalja (uključujući tranzicijske zemlje), rasponi nejednakosti variraju od zemlje do zemlje¹⁷.

Ukoliko kompariramo razdoblja prije i nakon 1980. godine, uočava se da se jaz koji razdvaja imućne od siromašnijih, mjereno bilo temeljem dohotka ili ukupne imovine, u ranijem razdoblju s vremenom drastično smanjivao. Neoliberalni preokret sproveden za vrijeme vladavine neokonzervativnih M. Thatcher i R. Reagana označio je kraj tog trenda smanjivanja nejednakosti započet u najrazvijenijim zemljama još u drugoj polovici 19. stoljeća¹⁸. Takav se ponekad isprekidao ali snažan trend može objasniti mjerama koja su zapadna demokratska društva poduzimala jer su htjela odbaciti krajnosti bogatstva i siromaštva. Progresivno oporezivanje boljestojećih, državne subvencije siromašnima, pružanje raznih socijalnih usluga i osiguranja od akutnih nevolja (široko dostupno i javno financirano zdravstvo i obrazovanje) očekivano nisu dokinuli velike razlike jer su korišteni nejednakosti čvrsti i perpetuiraju se kroz vrijeme. No, sve su zemlje svaka na svoj način pokazivale rastuću netrpeljivost prema neumjerenim nejednakostima, "potičući javnu pomoć da se kompenzira privatna neimaština"¹⁹. Napuštene su bile i ideje o tome da su siromašni lijeni ili zaostali, a njihove su potrebe i prava dobila moralnu legitimaciju od strane društva. Važno je napomenuti kako se nisu ispunila pesimistička predviđanja protivnika smanjivanja nejednakosti o tome kako će progresivno oporezivanje bogatijih i korporativnog sektora te veća socijalna prava dovesti do propasti privrede. Potpuno suprotno od toga, u zapadnim je zemljama uslijedilo najduže povijesno razdoblje gospodarskog procvata. Nažalost, nakon 1980. godine uslijedila su desetljeća prosječno nižeg ekonomskog rasta obilježenih brojnim krizama²⁰, ekonomskom deregulacijom, napadima na socijalno zakonodavstvo i kvarenjem moralnih osjećaja prema siromašnjima.

3. KONCEPTUALNO-TEORIJSKA OBJAŠNJENJA IZVORA "NOVIH NEJEDNAKOSTI"

Dugogodišnje preusmjeravanje i prelijevanje tisuća milijardi dolara od siromašnijih prema bogatijim članovima zapadnih društava, posebice u nekim zemljama, i posljedično jačanje "novih nejednakosti" naravno da nije moglo ostati društveno nezamijećeno i znanstveno ignorirano. Stoga su brojni teoretičari domislili različita konceptualna i teorijska objašnjenja uzroka nastanka dohodovnog jaza i njegovog neumjerenog širenja²¹.

Jedno od objašnjenja kao mogući izvor desetljećnog rasta dohodovne nejednakosti navodi odnos između ekonomskog rasta i nejednakosti gdje se u prvoj fazi ekonomskog uzleta nejedna-

17 Sravni kao pod 3, str. 69-71.

18 Npr. u Sjedinjenim Državama je između 1950. i 1973. godine prosječni dohodak *per capita* narastao za 59 posto, dok je medijan dohotka *per capita*, dohodak onih na sredini, povećan za 41 posto. Sravni Stiglitz, J.E., *Free Fall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, W.W. Norton and Company, New York, 2010., str. 385

19 Sravni kao pod 8, str. 20

20 Od 1980. godine do krize iz 2008. godine ekonomski se rast u svijetu temeljio na ogromnim dugovima, a to dugoročno nije stabilni razvojni temelj. Banke su u cijelom svijetu (SAD, Švedska, Rusija, Tajland, Koreja, Indonezija, Meksiko, Brazil, Argentina, itd.) neprestano bile spašavane uz pomoć njihovih vlada. Iako su se nakon svake financijske krize gospodarstva brzo oporavljala, to nije bilo zahvaljujući tržišnim autokorekcijama već naporima vlada i novcu poreznih obveznika. Sravni kao pod 18, str. XX. U svijetu su se između 1970. i 2008. dogodile 124 bankarske krize, 208 tečajnih kriza, 63 dužničke krize, 42 dvostruke i 10 trostrukih kriza. Sravni IMF, *Initial Lessons of the Crisis*, 2009., Izvor u Jurčić, Lj., *Hrvatsko gospodarstvo – stanje i perspektive*, Ekonomski pregled, br. 12/2011., str. 775

21 Šire o različitim konceptualno-teorijskim objašnjenjima uzroka rastuće nejednakosti vidi kao pod 3, str. 69-82

kosti povećavaju, dok se u kasnijim fazama nejednakosti ublažavaju i smanjuju. Ovo je objašnjenje već na prvi pogled neadekvatno u slučaju zapadnih, već od ranije ekonomski razvijenih zemalja. U njima su se nejednakosti u dohodovnoj distribuciji ponovno pojavile i započele rasti kada su one već odavno bile među najuspješnijim tržišnim privredama²².

Na uzrok ponovne pojave asimetrične raspodjele drugačije gleda objašnjenje koje ga vidi u tome što, za razliku od većine stanovništva, gornja ili vlasnička klasa većinu svog dohotka ostvaruje temeljem vlasništva, a tek manjim dijelom iz vlastitog rada. Zbog strukture vlasništva najbogatijih 1 posto, koje obuhvaća poslovna poduzeća, dionice i vrijednosne papire, njima posredstvom kapitalnih dobitaka brže raste bogatstvo²³. Iako bogati imaju visoku potrošnju dobar dio svojeg bogatstva uspijevaju neprestano držati ekonomski funkcionalnim (npr. kupnjom i prodajom dionica ili investiranjem u profitabilne poslove) i tako povećavati dohotke i imovinu. Siromašniji i pripadnici donjeg srednjeg sloja na taj si način ne mogu povećati dohodak budući da njegov najveći dio moraju potrošiti na egzistencijalne i svakodnevne potrebe²⁴. Dakle, glavni izvor rastuće koncentracije dohotka i bogatstva leži u povećanju kapitalnih dobitaka malog broja bogatih i superbogatih.

Kao glavni uzrok novog dohodovnog jaza neki teoretičari ističu promjene u strukturi proizvodnje i deindustrijalizaciju zapadnih privreda kao posljedica izmijenjene strukture potražnje i dislociranja industrijske proizvodnje iz razvijenih u slabije razvijene zemlje. No, u naraslom uslužnom sektoru poslovi su oštro podijeljeni na manji broj visokoplaćenih poslova i veliki broj minimalno plaćenih, te je zbog sve većeg broja zaposlenih u tercijalnom i informatičkom sektoru došlo i do polarizacije dohodaka te rasta socijalnih nejednakosti.

Posebnu skupinu čine objašnjenja koja za povratak i rast dohodovnih nejednakosti okrivljuju promjene koje su osamdesetih godina prošlog stoljeća došle s nereguliranom ekonomskom globalizacijom, liberalizacijom međunarodne trgovine i svjetskom podjelom rada. Na globalnoj razini slabije plaćeni radnici iz manje razvijenih i nerazvijenih zemalja pritišću prema dolje nadnice radnika iz razvijenijih privreda, što osim u slučaju zaposlenih s visokim kvalifikacijama svima ostalima na duže vrijeme blokira rast dohotka. Teoretičari ekonomske internacionalizacije i njezinih asimetričnih distribucijskih posljedica pri tome posebno ističu važnu ulogu multinacionalnih kompanija zbog njihove neprekidne potrage za boljim poslovnim uvjetima i nižim troškovima proizvodnje²⁵.

Premda razmišljanja o utjecaju nejednakih poreznih opterećenja više objašnjavaju mehanizam stabilizacije već uspostavljenih dohodovnih nejednakosti, porezna rasterećenja koja su bogati nakon 1980. godine dobili diljem svijeta neki analitičari označavaju i kao glavni izvor šire-

22 Istina, ponovnom rastu dohodovnih nejednakosti prethodila je duboka ekonomska kriza 1970-ih godina. Kriza je izbila nakon eksplozije plaća, kolapsa bretonwoodskog međunarodnog financijskog sustava 1971. godine, buma zaliha 1972.-1973. i naftne krize OPEC-a iz 1973. godine. Ovakav kraj Zlatnog doba započeo 1945. g. nije bio posve nemoguć, ali ga je malo tko predvidio. Zapravo, velika ekspanzija gospodarstva na početku sedamdesetih godina, "ubrzana rastućom inflacijom, velikim povećanjem svjetskih zaliha novca i golemim američkim deficitom, postala je grozničava. Ekonomskim žargonom rečeno, gospodarstvo se 'pregrijalo'. Za dvanaest mjeseci od srpnja 1972. godine, realni BDP u zemljama OECD-a porastao je za 7,5 posto, a industrijska proizvodnja za 10 posto". Bilo je tu i drugih grešaka, kao npr. nekontrolirana pohlepa naftnih šejka. Nakon sloma svjetsko gospodarstvo nikada kasnije nije obnovilo svoje ranije performanse. Pad profitnih stopa vjerojatno je preplasio kapitaliste te su oni počeli tražiti drugačiji model organizacije kapitalističke privrede. Ako se i mislilo da će biti drugačije svejedno su ponovno dolazila desetljeća krize. No, i unjima je ipak ostalo ono što je Zlatno doba započelo i postiglo – "najdramatičniju, najbržu i najdublju revoluciju u međuljudskim odnosima koju je povijest zabilježila." Sravni Hobsbawn, Eric, *Doba ekstreme: kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.*, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2009., str. 247

23 Sravni kao pod 3, str. 68-69

24 Ibid., str. 73

25 Ibid., str. 74

nja "novih nejednakosti". Premda se često misli da bogatiji podnose veći dio poreznih tereta, u stvarnom životu oni nerijetko pronalaze zakonite ("rupe u zakonu", porezne olakšice, "porezne oaze") i nezakonite (utaja poreza, korupcija) načine kako bi smanjili svoja porezna davanja ili bili od njih u potpunosti oslobođeni²⁶. Pored toga bogati lakše podnose uobičajene posredne poreze koje niži slojevi ne mogu izbjeći jer svoje nevelike prihode troše na osnovne životne potrepeštine opterećene ovim porezima. Stoga je veoma blizu istini tvrdnja da siromašni "daju veći dio svojih prihoda na poreze od ostatka populacije, potpomažući tako mnoge državne i lokalne vladine programe koji služe bogatijim poreznim obveznicima."²⁷ Neoliberalna ekonomska logika na kojoj je izgrađena doktrina ponude i "trickle down" ("kapanje prema dolje") argument tvrdi da je porezno rasterećenje bogatijih ekonomski ispravno postupanje iz dva razloga. Prvi je razlog taj što se time pomaže najproduktivnijem dijelu stanovništva bez čijeg angažmana ne bi bilo dovoljno investiranja i ekonomskog rasta²⁸, a drugi je što se tako posredno pomaže ekonomski slabijim i nepoduzetnim slojevima stanovništva do kojih će ipak neki dio materijalnog napretka kapnuti. Sve što je teorijski bilo zamišljeno u stvarnosti je i sprovedeno, a što se i vidi iz primjera Sjedinjenih Država gdje se granična porezna stopa na poduzeća i kapitalnu dobit, koja je na početku 1970-ih iznosila i do 70 posto, od 1978. do danas smanjila s 48 ili 40 na 35 posto²⁹. Ovo su potvrdili i ekonomisti Kongresnog budžetskog ureda još 1987. godine na temelju analize desetogodišnje promjene stvarnih općih poreznih stopa (na osobni dohodak, socijalno osiguranje, dohodak poduzeća i trošarina) i njihovog utjecaja na formiranje dohodovnih razreda stanovništva nakon 1977. godine. Njihov je zaključak bio da su obitelji ispod gornjih 10 posto plaćale više stope poreza jer su bile neproporcionalno više opterećene socijalnim osiguranjem i porastom trošarina, a manje oslobođene smanjivanjem poreza na dohodak (neoliberalna doktrina se načelno zalaže za smanjivanje poreznih opterećenja na sve dohotke). Suprotno od njih, bogatije obitelji su plaćale niže stope jer je došlo do znatnog smanjivanja stopa na dohotke iz vlasništva (kapitalnu dobit, rente i dividende). Takva je nova porezna politika nedvojbeno utjecala na porast dohodovnih nejednakosti, a pet posto najbogatijih Amerikanaca (posebno 1 posto najbogatijih) bili su njezini najveći dobitnici³⁰.

Objašnjenjima koja "nove nejednakosti" povezuju sa strukturalnim ekonomskim promjenama kroz koje prolazi suvremeni kapitalizam oštro su se suprotstavile interpretacije koje uzrok

26 Američka porezna uprava procjenjuje da obračuna oko 99 posto novca izdanog na ime plaća, ali samo oko 70 posto novca koji se okrene kroz poslovanje odnosno putem investicija, a to također povećava nejednakosti u prihodima. Savni kao pod 10, str. 46-47

27 Savni Gans, H., *The Positive Functions of Poverty*, American Journal of Sociology, 78 (2): 275-289. Izvor kao pod 3, str. 73

28 Neoliberalna ekonomska doktrina visoke poreze i darežljivu socijalnu državu vidi kao opasnost za poduzetništvo, inovativnost i ekonomski rast. P. Krugman takav rezon opovrgava navodeći primjer Francuske koja u odnosu spram Sjedinjenih Država ima znatno veće poreze za višu srednju i imučniju klasu te bogate socijalne programe koji posttržišno smanjuju nejednakosti u društvu. Premda Francuska također ima znatno niži BDP *per capita* od Sjedinjenih Država, i to uglavnom stoga što je zaposlen manji postotak stanovništva, francuski BDP *po zaposlenom* je tek deset posto niži. No, i ta razlika je rezultat činjenice da francuski zaposlenik ima puno više slobodnih dana od američkog radnika. Amerikanci godišnje odrade 14 posto više sati od Francuza, između ostalog i stoga što imaju mnogo kraće godišnje odmire. Kada se pak svi podaci postave u međusobni odnos, proizlazi da je produktivnost zaposlenika po satu malo viša u Francuskoj nego u SAD-u. Dakle, usprkos tome što Francuzi rade manje i što ih je mnogo manje zaposlenih od radno sposobnih Amerikanaca, razlika u veličini BDP-a je manja nego što bi trebala biti prema onom što sugeriraju drugi ekonomski pokazatelji. Ovaj primjer pokazuje ne samo da u Francuskoj ljudi imaju veće "životno zadovoljstvo", već i potvrđuje da slobodno tržište, gospodarstvo i poduzetnička kreativnost ne moraju patiti zbog progresivnih poreza za imučnije i velikih zahtjeva socijalne države. Savni kao pod 12, str. 231-232

29 Savni Wade, R., H., *The Great Slump: What next?*, IJRL, 2011, vol. 3, issue 1. Dostupno na http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_158927.pdf, pristup 5. 7. 2012.

30 Savni Phillips, K., *The Politics of Rich and Poor: Wealth and the Electorate in the Reagan Aftermath*, Harper Perennial, New York, 1991., str. 82. Izvor u Gray, J., *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*, Masmedia, Zagreb, 2002., str. 130-131

nejednake raspodjele pronalaze u svjetonazorskim, ideološkim i političkim promjenama s kraja 1970-ih godina. Za teoretičare ovog usmjerenja, među kojima se ističe nobelovac i *keynesijana* Paul Krugman, "nove nejednakosti" nisu determinirane razinom dosegnutog ekonomskog razvoja ili strukturnim promjenama u načinu proizvodnje već političkom voljom, a to konkretno znači neoliberalnim idejno-političkim karakterom programa vladajućih političkih snaga, stranka i njihovih struktura³¹. U namjeri da dokaže kako za veliku divergenciju dohodaka u Sjedinjenim Državama od sredine 1970-ih godina i odvajanje elitne manjine s visokim dohocima od ostatka dohodovno stagnirajućeg stanovništva ne utječu prvenstveno bezlične ekonomske sile poput ekonomske globalizacije, međunarodne trgovine ili djelovanja novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija (svi su ovi čimbenici manje važan dio priče o porastu nejednakosti) već neoliberalne ideološko-političke promjene i svjesna razgradnja institucija i normi društva blagostanja, P. Krugman u knjizi *Savjest liberala* razrađuje četiri vrste argumenata³². Prvi argument ističe dominantnu ulogu društvenih sila, npr. sindikalnog djelovanja i raširenog vjerovanja u socijalnu pravednost, u određivanju raspodjele dohotka, a ne anonimnih tržišnih sila. Da je tome tako potvrđuje povijesni primjer najprije kontroliranih i stoga ujednačenih američkih nadnica tijekom drugog svjetskog rata, no koje se nakon poslijeratnog ukidanja njihove kontrole nisu vratile na prijeratnu razinu neujednačenosti. Povratak neegalitarnijoj raspodjeli dohotka onemogućili su zapravo moćni sindikati, kolektivni sporazumi koji štite prava radnika, savezna vlada koja je politički stajala iza radnika i tada živa društvena norma neprijateljski raspoložena prema visokim rasponima u plaćama³³. Da su institucije, norme i političko okruženje u odnosu na tržišne sile mnogo važniji čimbenici od kojih zavisi (ne)jednaka raspodjela dohotka jednostavno dokazuje i kronologija političkih događaja i promjena u Sjedinjenim Državama. U njima je, naime, sredinom 1970-ih godina najprije došlo do drastičnog svjetonazorskog i političkog pomaka prema neokonzervativizmu, a tek nakon što su se na početku 1980-ih ove promjene institucionalizirale dolazi i do porasta ekonomskih nejednakosti. Treći argument razvijen je na temelju statističkih podataka i govori o tome da tehnološke promjene, iako uistinu povećavaju potražnju za visokokvalificiranom radnom snagom i smanjuju za niže kvalificiranom, nisu većini visokoobrazovanih podjednako povećale plaću. Nekima s visokom školskom spremom plaće su veoma skromno porasle (npr. nastavnici), dok su drugima narasle i nekoliko stotina postotaka (npr. šefovima

31 Solidarnost, kolektivni ciljevi i druge osobine društva blagostanja također nisu bile nužno određene tadašnjom razinom ekonomskog razvoja zapadnih zemalja. Savni Jurčić, Lj. i Vojnić, D., *Latentna kriza kapitalizma - "Društvo blagostanja" ili "Ekonomska neoliberalizam"*, Ekonomski pregled, Zagreb, 2011., str. 836. To se vidi i iz današnje pozicije skandinavskih zemalja koje istodobno nastavljaju zadržavati visoke razine društvene jednakosti ("državu blagostanja") i međunarodnu konkurentnost. To je dokaz da "velikodušne, relativno egalitarne države blagostanja ne bi trebale biti smatrane utopijama ili zaštićenim enklavama, već mogu biti i visoko kompetitivne sudionice svjetskog tržišta. Drugim riječima, čak i u parametrima globalnoga kapitalizma postoje mnogisupnjevni slobode za radikalne društvene alternative." Savni Göran Therborn, *The Killing Fields of Inequality*, izvor u Žižek, S., *Živjeti na kraju vremena*, Fraktura, Zagreb, 2012., str. 609

32 Savni kao pod 12, str. 119-141

33 Da su neekonomski čimbenici, kao što su institucije i norme, važniji izvori rasta jednakosti ili nejednakosti od ekonomskih čimbenika, npr. globalizacije, kvalificiranosti ili tehnologije, pokazuju i rezultati istraživanja sprovedenih u brojnim zemljama. Utvrđeno je da su najznačajnije prepreke rastu dohodovnih nejednakosti snažna sindikalna organiziranost i veličina javnog sektora. Uz pomoć sindikata radni se ugovori zaključuju kolektivno, a to vodi prema standardizaciji plaća. U zemljama u kojima postoji veliki javni sektor ne može doći do velikih nejednakosti zbog uloge javnih transfera, ali i zbog činjenice da su razlike u dohotku u javnom sektoru u pravilu manje nego u privatnom sektoru. Savni Šućur, 74. Zapravo, posrednu potvrdu ispravnosti ove institucionalno-normativne argumentacije možemo pronaći u temeljnim karakteristikama i etapama razvoja neoliberalnog udara i prevrata započetog 1979./80. godine: monetarizam, deregulacija, financijalizacija, slamanje organiziranog radničkog pokreta, napad na institucije "države blagostanja", valovi privatizacije i fleksibilizacija tržišta rada. Ova su obilježja i koraci u ostvarivanju neoliberalnog političkog projekta u potpunosti usmjereni na otklanjanje svih čimbenika koji sprječavaju rast dohodovnih nejednakosti, odnosno na rušenje svih *njudilovskih* egalitarnih društvenih normi i institucija u korist vlasnika kapitala i *top-menadžmenta*. Savni Ćurković, S., *Proletariat bez domovine*, Zarez, br. 338-39/2012.

uprava). I na ovom se primjeru vidi da rast nejednakosti najviše zavisi od institucionalno-normativnih promjena, npr. od novijeg shvaćanja da je za moral društva nevažno koliko enormno zarađuju menadžeri ili zvijezde sporta i šoubiznisa. Četvrti argument još jednom potvrđuje da dohodovne nejednakosti pretežito određuju društvene i političke promjene, ma koliko se to pristalicama slobodnog tržišta činilo nevjerovatnim. Budući da su, naime, ekonomska globalizacija i tehnološke promjene načelno podjednako utjecajne sile u svim dijelovima svijeta, one bi svugdje izazvale približno ista povećanja dohodovnih nejednakosti. To se pak nije dogodilo, već su se najveće nejednakosti dogodile tamo gdje su pod pritiskom politički organiziranog neoliberalnog prekreta egalitarne institucije i norme najprije i najviše uništene.

Spomenimo još i objašnjenja "novih nejednakosti" koja su se "slučajno" pojavila osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća, a nakon već poprilično brojnih i širom svijeta raširenih ideoloških i političkih pobjeda neoliberalne paradigme. Kao razlog epidemijskog rasta ekonomskih i drugih nejednakosti ova objašnjenja također ne pronalaze u ekonomskim čimbenicima već u biološkoj, psihološkoj ili kulturalnoj inferiornosti pojedinih društvenih slojeva, grupa ili pojedinaca. Takvi koncepti barataju s pojmovima, kategorijama i kvazi-teorijama više ili manje vezanima za ranije odbačeni socijalni darvinizam 19. stoljeća i vjerovanje u opstanak prirodno najsposobnijih. Za njih nejednakosti proizlaze iz obilježja suvremenog tehnološkog društva koje je toliko kompleksno da u njemu svoje mjesto ne može pronaći između 20 i 60 posto njegovih prirodno ili samoskrivljeno podkapacitiranih pripadnika. Takvi nužno ostaju na socijalnom dnu jer imaju ogromne i nerješive probleme sa stjecanjem radnih kvalifikacija, zapošljavanjem i visinom dohotka. Ovi znanstveno neutemeljeni i moralno ružni nazori ciljaju na prihvaćanje nejednakosti kao samorazumljivog, konstantnog i nepromjenljivog obilježja društva, te se stoga mogu svrstati među sredstva neoliberalne propagandne ofanzive u službi obrane ideološko-profitnih manjinskih interesa.

Ne treba posebno naglašavati koliko su objašnjenja orijentirana na promjenu ekonomskih čimbenika ili na promjenu društveno-političkih institucija i normi ideološki opterećena i međusobno isključiva. Ipak, uz uvažavanje umjerenog utjecaja širenja uslužnog sektora i pojave novih tehnologija na porast nejednakosti, svi ostali dokazi i argumenti pokazuju kako su ideološko-politički izazvane protuegalitarne promjene institucija i normi ipak najodgovornije za tri desetljeća rasta nejednakosti i relativnog siromaštva u velikom broju najrazvijenijih zemalja.

4. ŠTETNE SOCIJALNE, POLITIČKE I EKONOMSKE POSLJEDICE NEUMJERNIH DOHODOVNIH NEJEDNAKOSTI

Primjena neoliberalne političke i ekonomske doktrine nakon 1980. godine dovela je vlasničko-menadžersku klasu, naročito u anglosaksonskim zemljama, u poziciju prisvajanja gotovo cjelokupnog rezultata društvenog napretka, pri čemu ogromna većina stanovništva od tehnološkog napretka, porasta produktivnosti i ekonomskog rasta nije dobila ništa ili je korist bila minimalna. Neoliberalna načela organizacije društva zahtijevaju da gotovo svi koji žive od rada trebaju biti zadovoljni minimalnim udjelom u gospodarskom napretku, a ukoliko žele participirati u životu viših slojeva trebaju se potruditi kako bi se priključili novim elitama. No današnje su se elite odrekle socijalne mobilnosti kao ideala i socijalne uloge države kao čimbenika socijalnog uključivanja, te je kao posljedica nastalo veoma neegalitarno društvo u kojem velika većina zaposlenih ima male realne šanse da kroz obrazovanje, povećanje radnih kvalifikacija ili uz pomoć države po-

boljša svoju poziciju. Analize potvrđuju da u društvu "nove nejednakosti" postoji čvrsta povezanost između visoke dohodovne nejednakosti i slabljenja socijalne mobilnosti, što znači da društvenu poziciju ljudi sve više određuje pripadnost klasi ili statusnim grupama a sve manje njihove funkcionalne karakteristike. R. Wilkinson i K. Pickett su istražujući međugeneracijsku pokretljivost, šanse da djeca nadmaše status svojih roditelja, izračunali da nakon 1980. godine u Sjedinjenim Državama ponovno počinje rasti postotak sinovljeva dohotka objašnjen očevim dohotkom te da trenutno on iznosi oko 35 posto³⁴. Istu sliku o tome kako je u današnjoj duboko podijeljenoj Americi sve teže talentom i radom se izboriti za povoljniji položaj u društvu daju i rezultati studije *Nacionalnog centra za obrazovnu statistiku*³⁵ iz 2003. godine posvećene obrazovnoj mobilnosti. Zaključci potvrđuju slutnje da u stvarnosti *američki san* zapravo ne postoji jer je prateći obrazovnu povijest jedne generacije studija pokazala da su učenici koji su bili pri dnu ljestvice po rezultatima testiranja, ali su potjecali iz obitelji s visokim socioekonomskim statusom roditelja, imali veće šanse završiti fakultet od učenika koji su na testiranju bili pri vrhu ali su došli iz nisko socioekonomski pozicioniranih obitelji. P. Krugman primjećuje kako je ovo dobar primjer današnje situacije u kojoj naslijeđena klasna pripadnost najčešće pobjeđuje talent³⁶.

Pored toga što je drastična nejednakost sama po sebi moralno odbojna i što vodi u refeudalizaciju društva, ona stvara socijalne uvjete u kojima lako nastaju brojne patološke pojave i procesi. Velike nejednakosti raspolovljujaju društvo na bogatu usku manjinu (koja unutar sebe uključuje grupicu "super bogatih") i sve veći broj relativno osiromašenih (među koje se postupno utapa i sve slabija srednja klasa), a što je socijalni jaz među njima veći sve više slabe veze koje neko kapitalističko društvo održavaju u kakvom-takvom zajedništvu. Iako problem mehanizma održavanja društvene kohezije nije vezan samo uz današnji neoliberalni kapitalizam, sadašnji neumjereni rasponi dohodovnih nejednakosti, profitnim interesom vođeno uništavanje vrednota suzdržljivosti, umjerenosti, poštenja i solidarnosti i razgradnja društvenih institucija zaduženih za održavanje određenih distributivnih simetrija ubrzano vode ka uništavanju i raspadu društva iznutra. S porastom ekonomske nejednakosti i relativnog siromaštva kod sve brojnijeg dijela stanovništva slabi povjerenje u druge ljude, socijalne, etničke, rasne i vjerske skupine te u političke i druge društvene institucije³⁷. Oštro razdvojeni dijelovi društva imaju različite socijalne ciljeve, ideje i prakse, a pod utjecajem materijalnih razlika "s vremenom se utakmica za položaj i dobra pojačava, ljudi osjećaju sve oštriju nadmoć (ili potlačenost) koja se temelji na njihovoj imovi-

34 Richard Wilkinson i Kate Pickett, *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, Allen Lane, London, 2009. Izvor kao pod 8, str. 22

35 Srvani kao pod 12, str. 226

36 Na nejednakost životnih izgleda ili mogućnosti (socijalnu mobilnost) današnjih američkih generacija djeluju, pored razlika u dohotku i bogatstvu, sljedeći čimbenici: ne postojanje sustava opće zdravstvene zaštite (djeca iz siromašnijih obitelji su često neosigurana i imati će većih zdravstvenih problema), loša prehrana (siromašna djeca se loše hrane i češće će oboljevati), slaba socijalna mreža (životne poteškoće roditelja preslikavaju se na djecu) i izrazito neujednačena kvaliteta osnovnog obrazovanja. Ibid., str. 227

37 U SAD-u kao zemlji s najvećim nejednakostima na svijetu evidentna je dugoročna tendencija opadanja povjerenja: "Šezdesetih godina 20. stoljeća većina Amerikanaca slagala se s tvrdnjom da se 'većini ljudi može vjerovati'; danas ih se većina ne slaže s tom tvrdnjom. Šezdesetih je godina većina Amerikanaca smatrala da vlada radi 'na dobrobit svijetu'; danas većina smatra da radi za 'nekoliko krupnih interesa'. Postoje uvjerljivi dokazi da je u pozadini tog rastućeg cinizma upravo porast nejednakosti, pa Sjedinjene Države sve više nalikuju kakvoj latinoameričkoj zemlji." Srvani kao pod 12, str. 228-229. Isto pronalazimo i kod T. Judta: "Čak je i povjerenje, vjera koju imamo u naše sugradane, negativno povezana s razlikama u dohotku: između 1983. i 2001. nepovjerenje je značajno poraslo u SAD-u, V.B. i Irskoj - trima zemljama u kojima se dogma o neregularnom individualnom vlastitom interesu najprije primjenjivala u javnoj politici. U nijednoj drugoj zemlji nije bilo sličnog porasta međusobnog nepovjerenja." Srvani kao pod 8, str. 22-23

ni, a predrasude prema onima koji su nižeg ranga na društvenoj ljestvici postaju tvrde³⁸. Društva sa ogromnim rasponima prihoda su nestabilna društva u svakom pogledu i često na rubu otvorenih unutarnjih sukoba.

"Nova nejednakost" stvara razlike i u zdravstvenom statusu, a sve veći broj stagnirajućih i osiromašenih, bolesnih i neobrazovanih nema nikakvih životnih izgleda da materijalno pristojno žive, steknu radne sposobnosti i životna iskustva. Istraživanje odnosa između nejednakosti u primanjima i broja oboljelih od mentalnih bolesti pokazalo je da je učestalost mentalnih bolesti čvrsto povezana s dohodovnim nejednakostima u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji, dok između ta dva podatka nema korelacije u kontinentalnim europskim zemljama³⁹. U socijalno nepravednim društvenim uvjetima bujaju brojne devijacije kao što su alkoholizam i ovisnost o igrama na sreću budući da uskraćeni u njima traže utjehu ili vide prečicu do boljeg života i bijega od materijalnog minimuma. Tamo gdje nestaje socijalne kohezije i jačaju dezintegrativni procesi također rastu nasilje i sitni imovinski kriminal u siromašnijim četvrtima i područjima, a nositelji vlasti na to počesto olako reagiraju nametanjem radikalnih mjera protiv rastakanja društva, između ostalog i represivnom kaznenom politikom i drakonskim zatvorskim kaznama. Dva i pol milijuna američkih zatvorenika, uglavnom skromnog socijalnog podrijetla, rezultat je nestajanja socijalne pravednosti i solidarnosti u američkom društvu, a to, kao što pokazuje ovaj primjer, "dovodi do toga da socijalnu supstituira policijska država".⁴⁰

Iako se odavno strukturna međuzavisnost liberalno-parlamentarne demokracije i kapitalističkog načina proizvodnje problematizira, rast dohodovne neujednačenosti dovodi u pitanje narav i stupanj demokratičnosti zaopćnih kapitalističkih društava. Naime, visoka koncentracija bogatstva kod malobrojne bogate manjine pruža joj ogromnu ekonomsku moć koja se ne manifestira samo u veličini i vrsti potrošnje, već i u utjecaju koji najbogatiji imaju na sve aspekte društvenog odlučivanja i dimenzije razvoja. Oni su u prilici dominantno utjecati na koncipiranje i sprovođenje najvažnijih politika u svim institucijama i na svim društveno-političkim razinama, a pri tome sve češće dolazi do opasnih manipulacija i zloupotreba političkih procesa i ustanova parlamentarne demokracije. Utjecaj novca iskrivljuje demokraciju i parlamentarizam i korumpira političare i politiku. S porastom bogatstva ionako bogati pojedinci i korporacije postaju još politički utjecajniji i mogu si priuštiti da njihove interese u političkom životu neke zemlje istodobno zastupa više stranaka koje se međusobno razlikuju tek nominalno i deklarativno. U takvom rasporedu političko-parlamentarnih snaga društvenu poziciju i interese radno zavisne i relativno osiromašene većine stanovništva doslovno više nitko ne pokušava zaštititi ili unaprijediti. Politički vladajuća oligarhija podijeljena je između dvije-tri političke stranke suštinski još jedino međusobno sukobljene oko visokih novčanih iznosa koje im imućni doniraju za "demokratske" političke kampanje. S rastom nejednakosti snaži utjecaj novca u politici, a tada se pod okrilje političkih stranaka skuplja sve više nestručnih karijerista i nemoralnih srebroљubaca koji, logično, ne trpe demokraciju, socijalnu pravdu, ljudska prava i slobode, ali i – stvarnu i punu tržišnu konkurenciju. Na donjoj pak strani društva, u kontekstu društvenih odnosa dominantno određenih novčanim i profitnim interesima, apsolutno i relativno siromašne sve više obuzimaju osjećaji materijalne uskraćenosti, socijalne isključenosti i političke inferiornosti. Čvrsto uvjereni kako njihovo

38 Ibid., str. 26

39 Ibid., str. 22. Očekivano trajanje života u Sjedinjenim Državama danas je ispod onih u Bosni i Hercegovini, a tek malo iznad onih u Albaniji.

40 Srvani Puljiz, V., Neoliberalizam i socijalna država, u Vidović, D. i Pauković, D., ur., Globalizacija i neoliberalizam, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006., str. 129. Prema definiciji Vijeća Europe, socijalna je kohezija sposobnost društva da različitostima poboljšava dobrobit svih svojih članova te da mirno prevladava kako identitetske tako i distributivne konflikte.

vu materijalnu i socijalnu poziciju ne mogu poboljšati niti politička organiziranost niti politička reprezentacija, sve više odustaju od pružanja podrške demokraciji, parlamentarizmu i, općenito, javnoj politici. Suočeni s prizorima u kojima bogati iz interesnih razloga beskrupulozno zaoobilaze i/ili gaze pravne norme i zloupotrebljavaju pravnu državu gube vjeru u svrsishodnost poštivanja zakona.

Danas poznajemo teorijski model koji jednostavno i egzaktno pokazuje da rastuća i neujednačena dohodovna nejednakost uz socijalne nepravde, društvene devijacije i nedemokratsko upravljanje proizvodi i katastrofalne ekonomske posljedice u obliku kriza i neodrživog ekonomskog rasta. M. Kumhof i R. Rancière, ekonomisti-istraživači MMF-a i tvorcima modela, sproveli su istraživanje čiji rezultati⁴¹ pokazuju da je Velikoj depresiji 1929. g. i Velikoj recesiji 2008. g. zajedničko to što je u njihovom nastanku značajnu ulogu imala najprije velika nejednakost dohotka u Sjedinjenim Državama, a zatim posljedična prezaduženost američkih kućanstava u odnosu na njihov raspoloživi dohodak. Prije obje krize godinama je u ukupnom nacionalnom dohotku rastao udjel gornjih 5 posto američkih kućanstava. U desetak godina ovaj je udjel prije prve krize narastao za 10 posto, a prije druge za 12 posto. Istodobno se tijekom oba ova predkrizna razdoblja omjer zaduženosti američkih kućanstava i njihovog dohotka znatno povećao. Između 1920. i 1932. godine omjer se gotovo udvostručio, a u razdoblju od 1983. do 2007. godine omjer je skočio na 139 posto. Zbog toga što je privreda duže vrijeme izložena šoku prelijevanja dohotka u korist vlasnika kapitala, zaduživanje siromašnijih i srednje klase postaje jedini način zadržavanja visoke razine potrošnje ali i dovoljne agregatne potražnje od koje zavisi ekonomski rast i zapošljavanje. Prisiljeno na zaduživanje u cilju očuvanja ranijeg životnog standarda, relativno osiromašeno stanovništvo akumulira ogromne i rastuće iznose dugovanja prema sve slabije reguliranom i pohleprijem bankovnom sektoru. Kako se u bankama deponira sve više novca u vlasništvu gornjih dohodovnih slojeva, većina stanovništva je zapravo dužna bogatima koji u potrazi za dodatnim profitima sve više investiraju preko brzo rastućeg bankarskog sektora i financijskog tržišta. Kada su se 2007. godine zbog puknuća balona cijena založenih nekretnina najlošiji hipotekarni zajmovi (*subprime*) pokazali nenaplativima, sa sobom su u propast povukli cijeli loše osiguran financijski sektor i njegove suštinski špekulantske poslove sa enormnim prinosima. U relativno kratkom vremenu financijska kriza se prelila i na realni sektor smanjujući na taj način američki i druge nacionalne *outpute* diljem svijeta. Drastični pad proizvodnje doveo je do masovnog propadanja poduzeća i rasta nezaposlenosti⁴², ali i do porasta zaduženosti brojnih zemalja koje su priskočile u pomoć svom poharanom financijskom sektoru. M. Kumhof i R. Rancière naglašavaju da prolongiranje situacije u kojoj se raspon dohodovne nejednakosti ne smanjuje ili se čak povećava djeluje tako da omjer duga i prihoda i dalje raste, a to povećava izgleda za izbijanje cijelog niza novih financijskih kriza. Neke procjene govore da bi prvi sljedeći financijski udar mogao doći kao rezultat nagomilavanja studentskih dugova nastalih podizanjem zajmova za plaćanje sveučilišnih školarina i upisnina. Naime, krajem 2010. godine dug američkih studenata i diplomiranih iznosio je oko 850 milijardi dolara i nadmašio je iznos od 827,8 milijardi dolara koje stanovništvo

41 M. Kumhof, R. Rancière, *Leveraging Inequality*, Finance & Development, December 2010, Vol. 47, No. 4, dostupno na <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/12/Kumhof.htm>, pristup 15. 6. 2012. Sažetak rezultata istraživanja u hrvatskom prijevodu dostupan je pod naslovom "Nejednakosti kao uzrok krize" na stranicama Nezavisnog sindikata znanosti i visokog obrazovanja RH (www.nsz.hr). Izvore još uvijek neprevladane ekonomske krize na isti način promišljaju npr. J. Attali ("Krizna, a posljedica?", Meandar Media, Zagreb, 2009.) i Lj. Jurčić ("Hrvatska: velika transformacija", Ekonomski pregled, br. 12/2009.). J. Attali vidi da je krizu izazvala "nemogućnost američkog društva da srednjoj klasi pruži pristojnu plaću" (str. 7), a Lj. Jurčić smatra kako je "kriza nastala kao rezultat velike nejednakosti u društvu" (str. 740).

42 Krah američkog gospodarstva je već do sredine 2009. godine ostavio bez posla četiri milijuna ljudi, a procjene govore da je tijekom iste te godine propalo oko 62.000 američkih tvrtki.

duguje temeljem korištenja kreditnih kartica⁴³. Naravno da bi redistribucija dohotka od bogatih prema siromašnjima i realno povećanje njihovih dohodaka dovelo do smanjivanja zaduženosti, omjera duga i dohotka, rizika od nesolventnosti i nadolaska novih velikih kriza⁴⁴.

Ovom se primjeru najštetnijih ekonomskih posljedica izazvanih dohodovnom nejednakošću mogu pribrojiti i brojni drugi ekonomski poremećaji s istim korijenom. U takve pripada i fenomen rastućeg broja objavljenih osobnih stečajeva (bankrota) u razvijenim zemljama. Njihov je broj u Sjedinjenim Državama i drugim zemljama koje poznaju ovaj pravni institut rastao godinama i prije izbijanja krize, premda su njihove privrede u tom razdoblju imale pozitivne stope rasta i kratkotrajne privredne zastoje. Nakon pobjede i stabilizacije neoliberalnog društveno-ekonomskog modela u Sjedinjenim Državama sve do danas dominira uzlazni trend broja objavljenih osobnih stečajeva i uz tek povremene i kratke silazne oscilacije. Iako je broj osobnih stečajeva između 1980. i 1984. godine iznosio stabilnih tristotinjak tisuća, u narednih dvadeset i pet godina broj se objavljenih osobnih bankrota upeterostručio. Nasuprot ovom rastućem trendu, broj se prijavljenih poslovnih stečajeva u razdoblju 1980.-2008. nije povećavao. Slični se trendovi mogu zamijetiti i u europskim zemljama, naravno nakon što su usvojile zakone o osobnom stečaju. Milijuni bankrotiranih pojedinaca i kućanstava žrtve su startnih dohodovnih nejednakosti koje su relativno osiromašeni neuspješno pokušali nadoknaditi kroz zaduživanje namijenjeno osnovnoj potrošnji na prehranu, obrazovanje i zdravstvo.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U radu se pokušalo sažeto ali sustavno odrediti i prikazati glavne karakteristike, izvore i posljedice fenomena "nove nejednakosti" u raspodjeli dohotka unutar brojnih u svjetskim okvirima najrazvijenijih zemalja. U zemljama nejednako pogođenim rastućim i neumjerenim dohodovnim rasponom, najvećim u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji, nekoliko posljednjih desetljeća porasta produktivnosti rada, tehnološkog razvoja i ekonomskog napretka velikom dijelu stanovništva nisu donijele ništa ili veoma malo u materijalnom i socijalnom smislu. Za razliku od malog dijela populacije koji je negdje gotovo cijeli ekonomski napredak u međuvremenu prisvojio sebi, devedesetak posto stanovništva je stagniralo ili čak doživjelo relativno osiromašenje. To znači da su zbog snažne neegalitarne raspodjele svi ispod gornjih desetak ili manje posto populacije zaostali za razinom društveno uobičajenog i prihvatljivog životnog standarda. Što se u nekom društvu dohodovna nejednakost više širi u njemu s vremenom nužno raste i broj relativno siromašnih. Takva je situacija socijalno nepravedna jer onemogućuje da svi podjednako kvalitetno zadovoljavaju slične potrebe i interese, ali i zbog toga što je bogatiji manjini neizmerno lakše ostvarivati zajednička ekonomska, socijalna, politička i građanska prava i slobode.

Šire shvaćanje "nove nejednakosti" obuhvaća ne samo rastuće dohodovne i imovinske nejednakosti, već i razvoj brojnih drugih društvenih nejednakosti čvrsto povezanih sa jačanjem asi-

43 Srvani na <http://www.slobodnifilozofski.com/2010/11/studentski-dugovi-veci-od-dugova-na.html>, pristup 20. 9. 2011.

44 "No potrebne mjere kojima bi se to postiglo su problematične. Na primjer, jake međunarodne silnice, poput konkurencije iz Kine, pritišću razinu plaća prema dolje, dok bi prelazak s oporezivanja rada na oporezivanje kapitala mogao usmjeriti investicije k drugim destinacijama. No pomak s oporezivanja radničkih primanja prema porezima na ekonomsku rentu, uključujući zemljišta, prirodne resurse i financijski sektor, ne pati od tih problema. Što se tiče jačanja pregovaračke moći radnika, poteškoće tog pristupa trebaju se usporediti s potencijalno katastrofičnim posljedicama daljnje duboke financijske i realne krize ukoliko se ovakvi trendovi nastave." Sve navedeno svodi se na probleme koje izazivaju divlji slobodnotržišni kapitalizam, neregulirana globalizacija i dogma o supremaciji doprinosa bogatih ekonomskom napretku. Srvani "Nejednakost kao uzrok krize", www.nsz.hr, pristup 15. 6. 2012.

metrične raspodjele ekonomskih resursa i dobara. Zajedno s ekonomskom u društvu rastu politička, obrazovna, zdravstvena, radna, "pozicijska" (status, ugled, moć), okolinska i druge nejednakosti koje slabe socijalnu mobilnost, razbijaju socijalnu koheziju, oštro polariziraju društvo te razaraju demokratski politički sustav i privredu. U odnosu na egalitarnija u nejednakim društvima viša je stopa smrtnosti djece, ubojstava, drugog kriminala, zatvorenika, mentalnih bolesti, pretilosti, zlouporabe droga, osobne prezaduženosti, bankrota itd. Svugdje gdje se nejednakosti prijeteci šire, rastu i sukobi u društvu, stupanj njegove destabilizacije i problemi u svezi cjelovitog i održivog zadovoljavanja ukupnosti socijalnih potreba pripadnika svih dijelova društva. Siromaštvo se, naime, ne može svesti jedino na izostanak ili zaostajanje prihoda, već ono i potlačenost, isključenost, nesigurnost, osamljenost i poniženost. Posebno zabrinjava činjenica da je do ponovnog i najvišeg povećanja dohodovne i drugih nejednakosti došlo u zemljama koje su ostvarile najduža razdoblja rasta društvene produktivnosti rada.

Zbog snažnog pozitivnog ili negativnog utjecaja koji na društvenu stabilnost i razvoj imaju dohodovne i druge društvene (ne)jednakosti, u radu se nešto više pažnje usmjerilo na problem identificiranja i obrazlaganja uzroka ponovnog rasta dohodovne nejednakošći, visoke koncentracije bogatstva u rukama malobrojne manjine i relativnog osiromašenja većine. Rezultati tog dijela istraživanja upućuju na zaključak kako su promjene u odnosima raspodjele unutar najrazvijenijih zapadnih zemalja bile dominantno određene ideološko-političkim razlozima i preobrazbama s kraja 1970-ih godina. Tada je u nekoliko veoma razvijenih i utjecajnih zemalja pobjeđila i zavladao neoliberalna paradigma društveno-ekonomskog razvoja koja je ubrzo zaustavila i preokrenula dotada vladajući trend smanjivanja nejednakosti u zapadnim društvima. Proizvodne, tehnološke i globalizacijske promjene koje su se zbivale paralelno s političkim promjenama imaju mnogo manji utjecaj na povratak asimetrične društvene raspodjele, ako ne i marginalan. Dakle, do suštinske promjene u karakteru društvene raspodjele došlo je zbog pojave nove i drugačije političke volje koja za cilj ima rast bogatstva i moći pojedinaca, a ne bogatstva društva i očuvanje ujednačene raspodjele. Prihvaćajući u različitom stupnju neoliberalni društveno-ekonomski model brojne europske i druge zemlje su također dopustile rast ekonomskih i drugih društvenih nejednakosti, ali u mnogo manjoj mjeri od anglosaksonskih društava. Čak ni u Velikoj Britaniji, zemlji najvećih nejednakosti nakon Sjedinjenih Država, neoliberalne reforme socijalne države nisu dovele do potpunog nestanka načela solidarnosti i ukidanja mjera posttržišne redukcije dohodovnih nejednakosti. Društvo koje želi biti stabilno i napredno zapravo si ne smije dopustiti ukidanje mehanizama i smanjivanje sredstava za socijalne intervencije države i to stoga što uz ekonomsku nejednakost danas jačaju i drugi socijalni problemi kao što su demografsko starenje stanovništva, niske stope fertiliteta, visoka nezaposlenost mladih, visoki mirovinski i zdravstveni troškovi, onečišćenje okoliša itd.

Na temelju sprovedenih analiza i dobivenih istraživačkih rezultata držimo da su dokazane osnovne hipoteze ovog rada o neposrednoj odgovornosti neoliberalne političko-interesne oligarhije za povratak i rast dohodovnih nejednakosti u društvu, kao i o izravnoj povezanosti ekonomske nejednakosti sa brojnim i razarajućim socijalnim, političkim i ekonomskim štetama koje mora trpjeti neegalitarno društvo. S obzirom da danas dohodovne i druge nejednakosti najveći raspon imaju upravo u zemljama gdje su se neoliberalna pravila najrigidnije provodila, ne iznenađuje da upravo te zemlje prolaze kroz veoma tešku ekonomsku i društvenu krizu. Nažalost, one su istovremeno i središte iz kojeg se cijelim svijetom šire nikad opasnija krizna kretanja.

Preokretanje trenda rasta dohodovne i imovinske nejednakosti može se sprovesti jedino putem smanjivanja dohodovnih nejednakosti, a to znači progresivnim oporezivanjem bogatih

i očuvanjem slobodnog pristupa besplatnim ili jeftinim zdravstvenim, obrazovnim i kulturalnim uslugama, zajamčenim mirovinama, naknadama za nezaposlenost, socijalnom stanovanju, ali i zabranom diskreditacije i diskriminacije siromašnijih i onih onih koji žive od rada. Zajedno primjenjene ove mjere stvaraju konzistentnu socijalnu politiku koja može ne samo zaustaviti rast dohodovno-socijalnih nejednakosti i spriječiti nastanak društvenih devijacija, već i učvrstiti društvene koheziju i razviti solidarnije društveno-ekonomske odnose koji će onemogućiti izbijanje novih financijsko-ekonomskih kriza. Kako bi se lakše obuzdale i brže smanjile dohodovne nejednakosti također treba idejno, politički i obrazovno poraditi na dokidanju shvaćanja prema kojem je rastuća i neumjerena nejednakost nužno prateća, privremena i/ili korisna nuspojava napretka, odnosno opasnog privida da s rastom općeg bogatstva svi jednako participiraju u njegovoj raspodjeli.

LITERATURA

- Attali, Jacques, *Kriza, a poslije?*, Meandar Media, Zagreb, 2009.
- Baletić, Zvonimir, *Kriza i antikrizna politika*, u Radošević, Dubravko, ur., *Kriza i ekonomska politika: Politika i ekonomija razvoja Hrvatske*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2010.
- Bejaković, Predrag, *Siromaštvo*, Financijska teorija i praksa, br. 29 (1), 2005.
- Bogomolov, Oleg, *Pouka globalne krize*, Ekonomski pregled, br. 5-6/2010., str. 335-353
- Ćurković, Stipe, *Proletarijat bez domovine*, Zarez, br. 338-39/2012.
- Glodić, Petar, *Sve veći jaz između siromašnih i bogatih*, Privrednik, br. 45/2012.
- Engdahl, William F., *Bogovi novca: Wall Street i propast američkog stoljeća*, Detecta, Zagreb, 2010.
- Gray, John, *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*, Masmedija, Zagreb, 2002.
- Haralambos, M i Holborn, M., *Siromaštvo i socijalna isključenost*, u *Sociologija, teme i perspektive*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
- Hedges, Chris, *Carstvo opsjena: Kraj pismenosti i trijumf spektakla*, Algoritam, Zagreb, 2011.
- Hein, Eckhard, *Redistribution, global imbalances and the financial and economic crisis: The case for a Keynesian New Deal*, International Journal of Labour Reserach, 2011, vol. 3, issue 1, str. 51-73, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_158927.pdf
- Hobsbawn, Eric, *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.*, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2009.
- Judt, Tony, *Zlo putuje svijetom: rasprava o našim sadašnjim nelagodama*, Algoritam, Zagreb, 2011.
- Jurčić, Ljubo, *Hrvatska: velika transformacija*, Ekonomski pregled, br. 12/2009., str. 738-753
- Jurčić, Ljubo, *Financijska kriza i fiskalna politika*, Ekonomski pregled, br. 5-6/2010., str. 317-334
- Jurčić, Ljubo, *Hrvatsko gospodarstvo – stanje i perspektive*, Ekonomski pregled, br. 12/2011., str. 773-786
- Jurčić, Ljubo i Vojnić, Dragomir, *Que vadis Croatia? Neke karakteristike momenta razvoja u svijetlu turbulentnih događanja u zemlji i svijetu – kako dalje? Hrvatska na putu u Europsku Uniju*, Ekonomski pregled, Zagreb, br. 12/2009., str. 754-787
- Jurčić, Ljubo i Vojnić, Dragomir, *Que vadis Croatia? Od samoupravnog socijalizma i društva blagostanja preko ekonomije i politike tranzicije do divljeg kapitalizma i tržišnog fundamentalizma – Hrvatska na putu u Europsku uniju*, Ekonomski pregled, Zagreb, br. 12/2011., str. 787-826

- Jurčić, Ljubo i Vojnić, Dragomir, *Latentna kriza kapitalizma – "Društvo blagostanja" ili "Ekonomski neoliberalizam"*, Ekonomski pregled, Zagreb, br. 12/2011., str. 827-854
- Klima, B., *Kip slobode i bogatstva*, Banka, br. 10/2010.
- Krugman, Paul, *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb, 2010.
- Kumhof, M., Rancière, R., *Leveraging Inequality*, Finance & Development, December 2010, Vol. 47, No. 4, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/12/Kumhof.htm>
- Puljiz, Vlado, *Neoliberalizam i socijalna država*, u Vidović, D. i Pauković, D., ur., *Globalizacija i neoliberalizam*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006., str. 121-129
- Sen Amartya, *Razvoj kao sloboda*, Algoritam, Zagreb, 2012.
- Stiglitz, Joseph E., *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, W.W. Norton & Company, New York-London, 2010.
- Stropnik, Nada, *Linija siromaštva – osnovni koncepti*, Revija za socijalnu politiku, Vol. 1., br. 1, 1994.
- Šučur, Zoran, *Siromaštvo – Teorije, koncepti i pokazatelji*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2001.
- Vidović, Davorka, *Neoliberalni model globalizacije i socijalna država: pitanje jednakosti*, u Vidović, D. i Pauković, D., ur., *Globalizacija i neoliberalizam*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006., str. 131-146
- Vojnić, Dragomir, *Kriza suvremenog kapitalizma (s posebnim osvrtom na krizu realnog socijalizma i samoupravnog socijalizma)*, Ekonomski pregled, br. 5-6/2010., str. 293-316
- Žižek, Slavoj, *Živjeti na kraju vremena*, Fraktura, Zagreb, 2012.
- Wade, Robert, H., *The Great Slump: What next?*, International Journal of Labour Reserach, 2011, vol. 3, issue 1, str. 21-49, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_158927.pdf

Rajko Odobaša, Ph.D., Assistant Professor, Faculty of Law in Osijek

"NEW INEQUALITY" – SOURCES AND ILL EFFECTS OF GROWING PROPRIETARY AND INCOME INEQUALITY

Summary

The paper researches into ideological-political and economic sources of the thirty-year long intensification of inequality in wealth and income distribution in the most developed Western societies. In spite of the fact that the basis of all developed societies includes economic inequality Western societies deliberately rejected and succeeded in decreasing extreme proprietary and income inequality until late 1970s.

As neoliberal development paradigms have gained the upper hand and started to spread since early 1980s the portion of the most well-off in income and property started to increase while earnings of the middle and poorer classes were stagnant or decreased.

In a number of countries the well-off almost entirely appropriated economic and other benefits from economic progress while economic growth had no positive or just minimum effect on living standard of the majority members of the society.

Growing and excessive economic inequality causes greater and dangerous differences in education, health, social inclusion and life expectancy.

Current tendency of rapid improvement of the status of the well-off minority at the expense of the growing poor majority has been named „new inequality” although it is basically about reversion to severe class division characteristic of nineteenth century society. Similarly, the societies of today have again polarised socially and antagonised internally.

Small percentage of the well-off population tends to hold its status and uses its powers to submit all social dimensions, flow of thoughts and developmental directions to themselves. The conclusion of this paper is that widening of the proprietary, income and social gap caused first of all by world view and politics have destroyed social cohesion and democracy, increased social insecurity, resulted in social deviations and lead to financial and economic crises and inefficiency.

By destroying economic basis of unregulated free market capitalism the economic inequality and other issues related to distribution shall become the most important political issues in the decades to follow.

Key words: increasing inequality, neoliberalism, polarized society, social deviation, economic crises

Dr. Rajko Odobaša, Dozent an der Fakultät für Rechtswissenschaften in Osijek

"NEUE UNGLEICHHEIT" - QUELLEN UND SCHÄDLICHE FOLGEN DER WACHSENDEN EIGENTUMS- UND EINKOMMENSUNGLEICHHEIT

Zusammenfassung

In der Arbeit werden ideologisch-politische und wirtschaftliche Quellen der dreißig Jahre langen Tendenz der Intensivierung von Ungleichheit in der Distribution von Kapital und Einkommen in den Gesellschaften der entwickeltsten Staaten des westlichen Kreises untersucht. Obwohl die ökonomische Ungleichheit in den Fundamenten aller entwickelten Gesellschaften verankert ist, haben die Gesellschaften westlicher Provenienz bis zu späten 1970er Jahren fast ein ganzes Jahrhundert die Eigentums- und Einkommensungleichheiten bewusst bekämpft und erfolgreich vermindert. Durch die Überwindung und Verbreitung des neoliberalen Entwicklungsparadigmas, haben die Anteile der reichsten Staaten am Einkommen und Eigentum seit 1980er Jahren zu wachsen begonnen, während die Einnahmen der mittleren und ärmeren Sozialschichten stagnieren oder sinken. In einer großen Anzahl der Länder eignen sich die wohlhabendere Menschen ökonomische und andere Vorteile des wirtschaftlichen Fortschritts an, während der ökonomische Fortschritt keinen positiven Einfluss auf den Lebensstandard von Mehrheit der Angehörigen der jeweiligen Gesellschaft ausübt und wenn schon – dann einen minimalen. Die wachsende und unenthaltbare ökonomische Ungleichheit führt zu immer größeren und gefährlichen Unterschieden in der Ausbildung, im Gesundheitswesen, in sozialer Einbeschlossenheit und den Zukunftsaussichten. Die aktuelle Tendenz eines beschleunigten Aufstiegs im gesellschaftlichen Status der reichen Minderheit zu Ungunsten der immer ärmeren Mehrheit wird mit dem Syntagma «die neue Ungleichheit» ausgedrückt, obwohl es sich im Grunde genommen um eine Rückkehr auf die für das 19. Jh. charakteristische starke Schichteneinteilung der Gesellschaft handelt. Wie damals, werden auch heute die Gesellschaften sozial polarisiert und in sich selbst antagonisiert. Auf der siegenden Seite steht ein kleines Prozent der reichen Bevölkerung, die zum Zweck der Perpetuierung eigener Position ihre Macht benutzt, um alle Domänen der Gesellschaft, die Meinungsbildung und die Entwicklungsrichtungen den eigenen Interessen zu unterordnen. Die Schlussfolgerung dieser Arbeit ist, dass die weltanschaulich und politisch hervorgerufene Vergrößerung der Einnahme-, Eigentums- und Sozialkluft die gesellschaftliche Kohäsion und Demokratie vernichtet, soziale Unsicherheit vergrößert und die Devianzen in der Gesellschaft verursacht, gleichzeitig zu finanziell-ökonomischen Krisen und zur wirtschaftlichen Leistungsunfähigkeit führend. Wegen der Zerstörung der wirtschaftlichen Grundlage des nichtgeregelten Kapitalismus der freien Marktwirtschaft und wegen der ökonomischen Ungleichheit werden auch andere mit der Verteilung verbundene Fragen zu wichtigsten politischen Fragen in den kommenden Jahrzehnten.

Schlüsselwörter: die wachsende Ungleichheit, Neoliberalismus, polarisierte Gesellschaft, soziale Devianzen, ökonomische Krisen